

Εντάσσοντας το παραδοσιακά ακανθώδες αυτό πρόβλημα στην ευρύτερη δυναμική μιας ιντερεμινιστικής κοσμολογίας, μιας εξελικτικής επιστημολογίας και μιας νέας πολιτιστικής ανθρωπολογίας, προσφέρει στα εξειδικευμένα πορίσματα και ερωτήματα της νευροφυσιολογίας του εγκεφάλου το φιλοσοφικά απαιτητικό και εκτεταμένο πεδίο ενός «μεταφυσικού ερεινητικού προγράμματος» όπου ο λόγος τους μπορεί να έχει βαρυσήμαντη αξία.

Στις ιδιαίτερες συμβολές του Popper εντάσσεται η μαχητική ρεαλιστική τοποθέτησή του στη διαμάχη για την «βαντική» θεωρία και την ερμηνεία της, η επεξεργασία και αξιοποίηση της κατά Alfred Tarski θεωρίας της αλήθειας ως αντιστοιχίας προτασιακών περιεχομένων με τα πράγματα, καθώς και η ερμηνευτική ανασυγκρότηση από μέρους του της σκέψης των Προσοκρατικών.

Αν και η ανεξαρτησία της σκέψης του και ο ευρύτατος ορίζοντας των ενδιαφερόντων του τον κράτησαν μακριά από συμπαγείς σχολές, συζήτησε «επί της ουσίας» με κορυφαίους επιστήμονες και προσωπικότητες του αιώνα μας, με αποτέλεσμα πολλαπλές και συχνά αμοιβαίες επιδράσεις. (Ανάμεσά τους οι Albert Einstein, Niels Bohr, Erwin Schrödinger, John C. Eccles, Jacques Monod, Peter Medawar, Anthony Crosland, Helmut Schmidt, Ernst Gombrich, Konrad Lorenz).

Ο Popper εργάστηκε πάντα σε σταυροδρόμια συγκεκριμένων διαλόγων και συχνά κρίσιμων αντιπαράθεσεων, αναμορφώνοντας αδιέξοδες προβληματικές και εγκαινιάζοντας καινούριες και γονιμότερες, αλλά προπαντός διαμορφώνοντας μία νέα παράδοση μεταθεωρητικού σκέπτεσθαι διαποτισμένη από θαυμασμό και μέρμηνα για τον άνθρωπο και τις δυνατότητές του, από την οποία εν μέρει εμπνεύστηκαν, εν μέρει διαφοροποιήθηκαν - πάντως δεν αγνόησαν - πολλές από τις μεταγενέστερες επιστημολογικές και ευρύτερα φιλοσοφικές τάσεις της εποχής μας.

Δημήτρης Γρηγορόπουλος

Ο Μαρξισμός δεν είναι προφητεία - είναι επιστήμη

Κ. Πόπερ: Ο μαρξισμός είναι προφητεία

Ο Καρλ Πόπερ, αν και ως κύριο αντικείμενό του είχε τις επιστημολογικές και φιλοσοφικές έρευνες, εντούτοις είναι περισσότερο γνωστός¹ από δύο κοινωνιολογικά βιβλία του, με τίτλους *Η ανοιχτή κοινωνία και οι εχθροί της* και *Η φτώχεια του ιστορικισμού*. Σ' αυτά αναπτύσσει αντιμαρξιστικές θέσεις και ασκεί κριτική όχι νηφάλια, αλλά πολεμικού χαρακτήρα, υποβιβάζοντας το μαρξισμό σε επιστημονικοφανή γελοιογραφία, ταυτίζοντάς τον με προφητεία και μεσσιανισμό, που η εφαρμογή

¹ Ο Δημήτρης Γρηγορόπουλος είναι δίδακτωρ του Πανεπιστημίου της Σόφιας

της στην πράξη οδηγεί σε αυταρχική, κλειστή κοινωνία. Λέγοντας κλειστή, δεν εννοεί μόνο τα γραφειοκρατικά καθεστώτα που εγκαθιδρύθηκαν στο όνομα του μαρξισμού, αλλά αναφέρεται στην ίδια τη λογική του μαρξισμού, που οδηγεί σε καθεστώτα ολοκληρωτικά, αφού είναι και η ίδια, κατά τον Πόπερ, ολοκληρωτική.

Η βασική θέση του Πόπερ είναι ότι η κοινωνική θεωρία του μαρξισμού είναι μορφή δογματισμού, η οποία απολυτοποιεί το μηχανιστικά δανεισμένο από την εγγελεσιανή φιλοσοφία τριαδικό σχήμα «θέση, αντίθεση, σύνθεση». Τα κοινωνικά φαινόμενα εξελίσσονται υποχρεωτικά σύμφωνα με το δόγμα αυτό. Δηλαδή, ο μαρξιστικός δογματισμός, όπως κάθε δογματισμός, δεν ερευνά τα πράγματα καθαυτά, αλλά τα ερμηνεύει με προκαθορισμένα, απαρασάλευτα σχήματα. Για παράδειγμα, η πρωτόγονη κομμουνιστική κοινωνία, αφού περάσει από το στάδιο της ταξικής κοινωνίας, θα εξελιχθεί στην ανώτερη κομμουνιστική κοινωνία. Το σχήμα αυτό, κατά τον Πόπερ, επιτρέπει στους μαρξιστές να πραγματοποιούν προβλέψεις για την εξέλιξη των κοινωνικών φαινομένων, που τις θεωρούν αλάνθαστες, αφού αυτή είναι νομοτελειακά προδιαγεγραμμένη. Έτσι, με βεβαιότητα προαναγγέλλουν ότι ο καπιταλισμός θα καταργηθεί και θα αντικατασταθεί στην πορεία του ιστορικού γίνεσθαι από την αταξική κοινωνία· εξ ου, και η απόδοση από τον Πόπερ στον Μαρξ του χαρακτηρισμού «περίφημος ιστορικιστής» και ο υποβιβασμός του μαρξισμού σε απλή προφητεία που προαναγγέλει από το παρόν αυτό που θα συμβεί στο μέλλον.

Ποιά είναι η διαφορά προφητείας και επιστημονικής πρόβλεψης; Βάσιμα, αλλά και αυτονόητα ο Πόπερ υποστηρίζει ότι η επιστήμη ελαχιστοποιεί προβλέψεις γεγονότων σε προσδιορισμένους όρους, ενώ η προφητεία προαναγγέλλει αυθαίρετα· έτσι κατατάσσει το μαρξισμό στη δεύτερη κατηγορία.

Βέβαια, ο Πόπερ διαχωρίζει επιφανειακά το μαρξισμό από την προφητεία. Ο μαρξισμός, υποτίθεται ότι εξετάζει αντικειμενικά τα φαινόμενα, αναζητώντας τους νόμους, τις θεμελιώδεις και αναπόδραστες σχέσεις που τα διέπουν. Στην πραγματικότητα, όμως, συμπληρώνει ο Πόπερ, αυτοί οι νόμοι είναι κλάσματα του νου, σκοποί που ο άνθρωπος δίνει στο κοινωνικό γίνεσθαι και όχι αντικειμενική πραγματικότητα.

«Ούτε η Φύση, ούτε η Ιστορία -γράφει ο Πόπερ- μπορούν να μας πουν τι είμαστε υποχρεωμένοι να κάνουμε. Τα γεγονότα, αδιάφορα αν είναι γεγονότα της Φύσης ή γεγονότα της Ιστορίας, δεν μπορούν να καθορίσουν τους σκοπούς που θέλουμε να διαλέξουμε. Εμείς είμαστε εκείνοι που εισάγουμε σκοπό και νόημα στη Φύση και στην Ιστορία»¹. Αυτή η απόλυτη αποστasiaιοποίηση αντικειμένου - υποκειμένου, αλλά και ο προφανής υποκειμενισμός και η βουλησιαρχία αυτής της αντίληψης, εξηγούν γιατί η όποια κανονικότητα στην κοινωνία, αλλά και εν γένει ο αιτιατός αντικειμενικός καθορισμός της ανθρώπινης σκέψης και δράσης είναι πράγματα αδιανόητα, «μεταφυσικά» για τον Πόπερ. Τη μαρξιστική έννοια του νόμου ο Πόπερ, είτε επειδή δεν κατανοεί την υλιστική - διαλεκτική αντίληψη του κοινωνικού νόμου, είτε για λόγους πολεμικής, την ταυτίζει με μια λαπλασιανή μηχανιστική αντίληψη περί νόμου. Όπως χαρακτηριστικά γράφει: «Οι μαρξιστικοί άτεγκτοι νό-

μοι της φύσης και της ιστορικής ανάπτυξης δείχνουν καθαρά την επίδραση της αιτιοσφαιρας του Λαπλάς και των γάλλων υλιστών»³.

Ο Πόπερ όχι μόνο δεν κάνει διάκριση μεταξύ μηχανιστικού και διαλεκτικού νόμου, αλλά αρνείται στο μαρξισμό κάθε νομιμότητα και δυνατότητα αιτιακού καθορισμού της κοινωνικής εξέλιξης· αρνείται την ύπαρξη και του νόμου-τάσης, αλλά και γενικά του ντετερμινισμού στην κοινωνία και την έρευνά της: «Ο ντετερμινισμός δεν αποτελεί προϋπόθεση μιας επιστήμης που μπορεί να κάνει προρρήσεις».⁴ Εξάλλου, ταυτίζοντας την έννοια του νόμου με τη στενή έννοια του μηχανιστικού νόμου (η ίδια αιτία παράγει αέναα και μονοσήμαντα το ίδιο αποτέλεσμα) απορρίπτει αναφανδόν και την έννοια του νόμου-τάση. Στη *Φτώχεια του ιστορικισμού* συχνά επαναλαμβάνει: «οι γενικές τάσεις δεν είναι νόμοι»⁵. Σύμφωνα λοιπόν με την αντίληψη αυτή, ο νόμος-τάση δεν είναι νόμος, αφού δεν λειτουργεί με πανομοιότυπο τρόπο σ' όλες τις περιπτώσεις, αλλά με αποκλίσεις και διαφορές. Αυτή είναι και η πιο ριζική ανασκευή της έννοιας του κοινωνικού νόμου, αφού αυτός μόνο ως νόμος-τάση μπορεί να υπάρξει. Έτσι, σύμφωνα με τη λογική του Πόπερ η υπεραξία, ως θεμελιώδης και αναπόδραστη σχέση που είναι σύμφυτη με τον καπιταλισμό, δεν μπορεί να θεωρηθεί νόμος, διότι εμφανίζεται και λειτουργεί με διαφορετικές μορφές ανάλογα με το ιστορικό στάδιο και τις ιδιομορφίες της κάθε καπιταλιστικής κοινωνίας. Λογικά, αλλά και ρητά, ο Πόπερ από την ολοκληρωτική απόρριψη της επαναληπτικότητας οδηγείται στην νεοκαντιανή αντίληψη για το μοναδικό και ανεπανάληπτο χαρακτήρα των ιστορικών φαινομένων, η οποία αποκλείει την οποιαδήποτε πρόγνωση: «Είμαστε πάντοτε αναγκασμένοι να παρατηρούμε μια μοναδική και ανεπανάληπτη διαδικασία. Η παρατήρηση της μοναδικής και ανεπανάληπτης διαδικασίας δεν μας επιτρέπει να προβλέψουμε τη μελλοντική εξέλιξη»⁶.

Εδώ ο Πόπερ οπισθοδρομεί στη νεοκαντιανή σχολή του Μαρβούργου, υιοθετώντας τη μέθοδο της «εξατομίκευσης» στα κοινωνικά φαινόμενα, που αποκλείει τις μεταξύ τους συναρτήσεις και, βέβαια, τη μελέτη τους.

Εξάλλου, σύμφωνα με την επιστημολογία του Πόπερ, η αρχή της διαψευσιμότητας και η άρνηση της επαγωγικής απόδειξης, αφού αποκλείει την καθολική πρόταση στα φυσικά φαινόμενα, την αποκλείει ευλογότερα και στα κοινωνικά, όπου το περιεχόμενο μιας τέτοιας πρότασης, εμφανίζεται με διαφοροποιημένες μορφές. Αυτός ο ακραίος εμπειρισμός που δεν εξετάζει τα ουσιώδη γνωρίσματα των φαινομένων και δεν τα διαφοροποιεί από τα δευτερεύοντα, καταλήγει στη μελέτη των κοινωνικών φαινομένων από παράλογες θέσεις. Για παράδειγμα, ο καπιταλισμός, κατά κοινή ομολογία αντιπάλων και υποστηρικτών, έχει κοινά γνωρίσματα, εγγενή στη «φύση» του που πάντα εμφανίζονται και θα εμφανίζονται όσο διαρκεί αυτό το κοινωνικό φαινόμενο, όπως η αγορά, η υπεραξία, κ.ά. Αν όμως διατυπώσει κανείς την πρόταση: «η υπεραξία είναι κοινό γνώρισμα, νόμος-τάση του καπιταλισμού», η πρόταση αυτή, με βάση τα κριτήρια του Πόπερ, θα θεωρηθεί ως μη επιστημονικά τεκμηριωμένη, γιατί πρώτον εμφανίζεται ως μη διαψεύσιμη, και δεύτερον είναι προϊόν επαγωγής (προκύπτει ως συμπέρασμα απ' τη μέχρι τώρα λειτουργία του φαινομένου).

Ο μαρξισμός είναι επιστήμη

Ο Πόπερ, αν και αναγνωρίζει ότι «η μαρξιστική βιοθεωρία φαίνεται να έχει αρκετή εσωτερική συνέπεια», γενικά δεν αντιμετωπίζει το μαρξισμό ως επιστήμη, αλλά ως μεγαλοφανή ίσως, και ως αυθαίρετη προφητεία που ευαγγελίζεται τη σοσιαλιστική χιλιετία (millenium).

Όμως ο Μαρξ δεν είναι προφήτης. Είναι ο θεμελιωτής της υλιστικής κοινωνιολογίας. Πουθενά δεν κάνει λόγο για κάποια εξέλιξη που προωθείται στην ιστορία προς την ολοκλήρωση ενός σκοπού, που ήδη ενυπάρχει σ' αυτήν σπερματικά (τελεολογία-μεσοσιανισμός) καθορίζοντας τις συνθήκες ή ανεξάρτητα απ' αυτές. Οι άνθρωποι δημιουργούν την ιστορία τους, όχι όμως όπως θέλουν, αλλά ανάλογα με συνθήκες και όρια που υπάρχουν ανεξάρτητα από τη θέλησή τους και που λειτουργούν ως αίτιο, κίνητρο και όριο της δράσης τους.

Ο Μαρξ είναι σαφής: «οι άνθρωποι δημιουργούν την ίδια τους την ιστορία, τη δημιουργούν όμως όχι όπως τους αρέσει, όχι μέσα σε συνθήκες που οι ίδιοι διαλέγουν, αλλά σε συνθήκες που υπάρχουν άμεσα, που είναι δοσμένες και κληροδοτήθηκαν από το παρελθόν»¹.

Επομένως, και η μαρξιστικού τύπου πρόβλεψη δεν είναι απροϋπόθετη, αυθαίρετη, άρα «προφητική» και αντιεπιστημονική. Ο μαρξισμός δεν λέει «αυτό θα γίνει οπωσδήποτε, αναπόφευκτα, ετοιμαστείτε να το δεχθείτε». Αντίθετα, μελετώντας τις αντικειμενικές συνθήκες, προσδιορίζοντας τις πιο συσπαστικές και σταθερές συναρτήσεις που υπάρχουν ανάμεσα στα κοινωνικά φαινόμενα, αλλά και τους μηχανισμούς κίνησής τους, συνάγει το συμπέρασμα - πρόβλεψη - προτροπή: «επειδή τα πράγματα είναι έτσι, αν ενεργήστε έτσι, θα πετύχετε».

Η πρόβλεψη, λοιπόν, δεν απορρέει από κάποιο «σκοπό» της Ιστορίας, ούτε διατυπώνεται αυθαίρετα. Στηρίζεται σε αντικειμενικές συνθήκες και θα πραγματοποιηθεί μόνο και εφόσον υπάρξουν οι απαιτούμενες και προσδιορισμένες προϋποθέσεις.

Αυτή η λογική, εξάλλου, είναι ξένη και προς το φатаλισμό που αποδίδουν στο μαρξισμό. Είναι αλήθεια ότι αυτή η ταύτιση ενισχυόταν αντικειμενικά από τον απλουστευμένο μαρξισμό των εγχειριδίων (που δεν πρέπει όμως να μηδενίζεται η προσφορά τους), τα οποία θεωρούσαν αναπόφευκτη την έλευση του σοσιαλισμού, ενώ το ζήτημα των προϋποθέσεων, του τυχαίου, της ανθρώπινης θέλησης και συνείδησης περιοριζόταν στο αν αυτά θα είναι επιταχυντικά ή επιβραδυντικά της εγκαθίδρυσης του σοσιαλισμού.

Πρόκειται για φатаλιστική, συσπαστικά, αντίληψη που έχει και πολιτικές συναρτήσεις, όπως η κωδικοποίηση του μαρξισμού και η ανάρρηση της γραφειοκρατικής ηγεσίας σε θεματοφύλακα του ιερού κώδικα, με παράλληλο αφορισμό του όποιου αμφισβητία. Παράλληλα, αυτός ο φатаλισμός οδηγούσε -και οδηγεί βέβαια- σε στάση αναμονής και παθητικότητας, γενικότερα σε υποβάθμιση του πολιτικού υποκειμένου, αφού, σύμφωνα με την ποιητική εκφραση, «έτσι κι αλλιώς η γη θα γίνει κόκκινη». Ή, το αντίθετο, οδηγεί σε βεβιασμένες και τυχοδιωκτικές ενέργειες.

γίες, όταν η συγκυρία αυθαίρετα ερμηνεύεται ως έλευση της νομοτέλειας.

Όμως ο μαρξισμός δεν έχει σχέση με το φαταλισμό που επιβάλλεται ανεξάρτητα από τη θέληση των ανθρώπων. Απεναντίας, ο μαρξισμός θεωρεί την ιστορία ως έργο των ανθρώπων μέσα σε καθορισμένες όμως συνθήκες, και γι' αυτό ο σοσιαλισμός, όπως και κάθε κοινωνικό φαινόμενο, θα υπάρξει, μόνο αν υπάρξουν οι απαιτούμενες συνθήκες και προϋποθέσεις. Με την απόλυτη, λοιπόν, έννοια του όρου, δεν μπορεί κανείς να μιλάει για αναπόφευκτα γεγονότα, αλλά για αντικειμενικά ενυπάρχουσες δυνατότητες, αναπαρατιθέμενες με άλλες δυνατότητες, οι οποίες έχουν υψηλό βαθμό πιθανότητας (μερικές μπορεί να εγγίξουν τη βεβαιότητα) να πραγματοποιηθούν.

Για παράδειγμα, η αναντιστοιχία παραγωγικών σχέσεων και παραγωγικών δυνάμεων στον καπιταλισμό είναι βεβαιωμένη και αναμφισβήτητη. Για να αποκατασταθεί όμως η αρμονία στη σχέση τους, πρέπει ν' ανατραπεί το καπιταλιστικό σύστημα (όρος). Αλλά για να ανατραπεί το καπιταλιστικό σύστημα, πρέπει η εργατική τάξη να μετατραπεί σε τάξη «δι' εαυτήν», να συλλάβει και να υλοποιήσει την απαιτούμενη πολιτική στρατηγική κ.ο.κ.

Επειδή το πιο θεμελιώδες ζήτημα για την πρόοδο της κοινωνίας είναι η αποκατάσταση της αρμονίας παραγωγικών δυνάμεων και παραγωγικών σχέσεων και επειδή οι αντιθέσεις στον καπιταλισμό οξύνονται και ακόμα επειδή η επαγωγική εμπειρία δείχνει ότι οι εκμεταλλεζόμενοι αντιδρούν συλλογικά και μαζί, γι' αυτό και η εναρμόνιση των διαρκώς κοινωνικοποιούμενων παραγωγικών δυνάμεων με τις παραγωγικές σχέσεις, η οποία επέρχεται με την ανατροπή του καπιταλισμού και την εγκαθίδρυση του σοσιαλισμού, πρέπει να θεωρηθεί σε υψηλό βαθμό δυνατή (σχεδόν βέβαιη), όχι όμως κυριολεκτικά αναπόφευκτη.

Ένα παράδειγμα πάνω σ' αυτό δίνει ο Μάρξ στο *Κομμουνιστικό Μανιφέστο*, όπου ως μια από τις αντικειμενικές δυνατότητες της ταξικής πάλης θεωρεί «τον επαναστατικό μετασχηματισμό ολόκληρης της κοινωνίας ή την από κοινού καταστροφή των τάξεων που αγωνίζονταν»⁹. Δεν μπορεί κανείς να ισχυριστεί ότι τίποτε δεν εμποδίζει την έλευση του σοσιαλισμού. Αν, για παράδειγμα, ένας πυρηνικός πόλεμος καταστρέψει τις παραγωγικές δυνάμεις, η ανθρωπότητα θα πορευτεί προς το σοσιαλισμό ή τη βαρβαρότητα; Δεν θα συμβεί κάτι παρόμοιο αν δεν υπάρξουν έγκαιρα μέτρα προστασίας του περιβάλλοντος; Ή, αλήθεια, μέχρι που μπορεί να φτάσει η τεχνολογική δυνατότητα της άρχουσας τάξης να χειραγωγεί τους εργαζόμενους;

Η μαρξιστική, λοιπόν, αντίληψη της αναγκαιότητας, του νόμου, της πρόβλεψης, δεν έχει σχέση με τη μηχανιστική αιτιότητα, ή οποία, επειδή αναφέρεται σε μεμονωμένα ή περιορισμένης έκτασης φαινόμενα, μπορεί ν' αποκλείσει την παρέμβαση τυχαίων παραγόντων, που θα μπορούσαν να διαταράξουν την αιτιώδη σχέση αυτών των φαινομένων, άρα και τη βέβαιη πρόβλεψη του αποτελέσματος αυτής της σχέσης.

Οι ιδρυτές του μαρξισμού απέρριψαν αυτή τη μηχανική αιτιοκρατία και εισήγαγαν την έννοια του νόμου-τάση στη μελέτη των κοινωνικών φαινομένων. Η δράση

των νόμων στην κοινωνική ζωή εκδηλώνεται με τη μορφή των τάσεων, που προσδιορίζουν την κύρια τάση εξέλιξης της κοινωνίας χωρίς, ωστόσο, να περικλείουν και να προκαθορίζουν το πλήθος των τυχαίων παραγόντων και αποκλίσεων. Πώς θα μπορούσε να είναι διαφορετικά; Μόνο αν η συνείδηση δεν είχε σχετική αυτοτέλεια, αλλά καθοριζόταν άμεσα και ευθύγραμμα από το κοινωνικό είναι και πιο ειδικά από την κοινωνική θέση. Έτσι, ο εργάτης αυτόματα θα συνειδητοποιούσε ποιο κοινωνικό σύστημα τον συμφέρει και πώς θα το υλοποιήσει. Όμως, στην κοινωνία δεν λειτουργεί, όπως είπαμε, η μονοσήμαντη μηχανιστική αιτιότητα· γι' αυτό και η συνείδηση του εργάτη διαμορφώνεται από πλήθος παραγόντων (ψυχολογικών, βιολογικών, ιδεολογικών κ.ά.), και όχι μόνον ή κύρια από την ταξική του θέση.

Την έννοια του κοινωνικού νόμου ως κυρίαρχης τάσης που, επειδή δρα μέσω της πολύμορφης καθοριζόμενης συνείδησης των ανθρώπων, δρα εν μέσω αντίθετων, ασύμπτωτων και τυχαίων παραγόντων, συνέλαβαν και διατύπωσαν με διαύγεια οι κλασικοί του μαρξισμού: «Οι συγκρούσεις ανάμεσα στις αναρίθμητες ατομικές θελήσεις και τις ατομικές ενέργειες οδηγούν, στην περιοχή της ιστορίας, σε μια κατάσταση, που είναι ολότετα ανάλογη με την κατάσταση που επικρατεί στην ασυνείδητη φύση... Οι άνθρωποι φτιάχνουν την ιστορία τους, οποιαδήποτε και αν είναι η έκβασή της, επιδιώκοντας ο καθένας τους δικούς του συνειδητά θελημένους σκοπούς και η συνισταμένη από τις πολλές αυτές θελήσεις (υπογράμμιση Δ.Γ) που δρουν σε διάφορες κατευθύνσεις και η πολυποίκιλή τους δράση στον εξωτερικό κόσμο είναι ίσα-ίσα η ιστορία»¹⁰.

Μια τέτοια διαλεκτική διατύπωση για το ρόλο του ατόμου στον κοινωνικό νόμο-τάση δεν δικαιολογεί τη μηδενιστική άποψη για το ρόλο του ατόμου που αποδίδει ο Πόπερ στον Μαρξ: «Θεωρούσε τους ανθρώπους που δρουν στη σκηνή της ιστορίας, και τους "μεγάλους" μαζί, ως απλές μαριονέτες που τραβιούνται, χωρίς να μπορούν ν' αντισταθούν, από οικονομικά ελπίσματα - από ιστορικές δυνάμεις πάνω στις οποίες δεν έχουν κανένα έλεγχο»¹¹.

Η αλήθεια, όμως, είναι ότι μόνο στο μαρξισμό συνδέεται διαλεκτικά και εξηγείται η σχέση ατόμου-κοινωνίας, αφού η ατομική θέληση διατηρεί την αυτοτέλειά της και θέτει τους ιδιαίτερους σκοπούς της, αντανakλώντας, όμως, ενσυνείδητα ή όχι, ή ως ένα βαθμό ενσυνείδητα την κοινωνική πραγματικότητα με τις αντιθέσεις της, δευτερεύουσες και κυρίαρχη.

Κοινωνική μηχανική

Οι πολιτικές αντιλήψεις του Κ. Πόπερ είναι αντίστοιχες - και αλληλοτροφοδοτούμενες - με τις θεωρητικές προσεγγίσεις του. Ο Πόπερ απορρίπτει την πολιτική, την «ουτοπική μηχανική» που στηρίζεται σ' ένα προγραμματικό σχέδιο της κοινωνίας και αποβλέπει στο «Ιδεώδες Κράτος»¹². Αντ' αυτής υιοθετεί την κοινωνική μηχανική, τη βήμα προς βήμα αντιμετώπιση των κοινωνικών δεινών. Η «βήμα προς βήμα κοινωνική μηχανική» στηρίζεται σε μικρές κλίμακας «πειράματα» (σ' ένα ερ-

γούσασιο, χωριό ή ακόμα και περιοχή) που προμηθεύουν την απαιτούμενη πείρα για την πραγματοποίηση ρεαλιστικών βελτιώσεων στην κοινωνία, «χωρίς να την επαναδομούν ως όλον»¹¹, χωρίς την επαναστατικοποίησή της.

Αντίθετα, η «ουτοπική μηχανική», δηλαδή η αλλαγή της κοινωνίας, απορρίπτεται από τον Πόπερ για δύο λόγους: *Πρώτον*, γιατί τα κοινωνικά πειράματα (αναγκαία για τη ρεαλιστική πολιτική) δεν μπορεί να είναι «μεγάλης κλίμακας»· να καλύπτουν το σύνολο της κοινωνίας. *Δεύτερον*, γιατί «το ουτοπικό εγχείρημα να πραγματοποιηθεί ένα ιδεώδες κράτος με τη χρησιμοποίηση ενός σχεδίου που προγραμματίζει την κοινωνία ως σύνολο είναι μια προσπάθεια που απαιτεί την ισχυρή κεντροποιημένη εξουσία των ολίγων και που επομένως είναι ενδεχόμενο να οδηγήσει σε μια δικτατορία»¹².

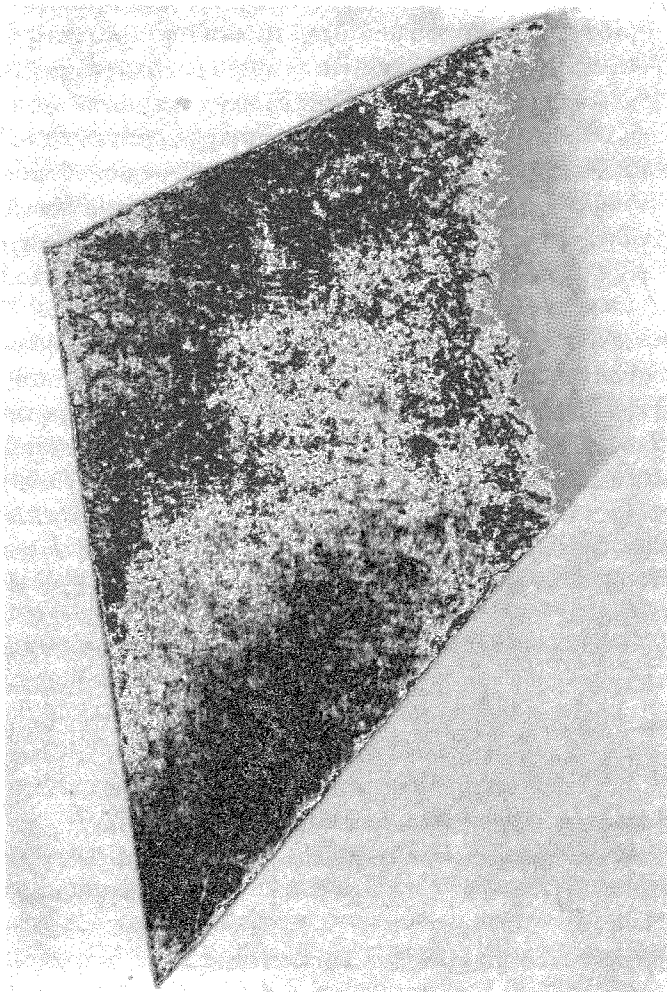
Όμως, μια τέτοια προσπάθεια απολυτοποίησης των μεταρρυθμίσεων και αποκλεισμού του επαναστατικού μετασχηματισμού της κοινωνίας δεν είναι καθόλου πειστική και τεκμηριωμένη. Δεν είναι πείραμα μεγάλης κλίμακας, ακόμη και στον καπιταλισμό, οι ρυθμίσεις της κρατικής εξουσίας σε πανκοινωνική ή ακόμη και σε διεθνή κλίμακα; Και γιατί ο σχεδιασμένος προγραμματισμός να συνδέεται με ολιγαρχικά και δικτατορικά καθεστώτα; Απεναντίας, ο σοσιαλισμός, για να αποκαταστήσει την αρμονία των κοινωνικοποιημένων παραγωγικών δυνάμεων με αντίστοιχες παραγωγικές σχέσεις, πρέπει να συνδεθεί όχι με τους λίγους, αλλά με τους πολλούς, διαφορετικά δεν είναι σοσιαλισμός, αλλά κάποιο γραφειοκρατικό-ολιγαρχικό κολύτευμα και κοινωνικό σύστημα.

Η αδύναμη τεκμηρίωση αυτών των θέσεων δείχνει ότι χρησιμεύουν, κυρίως, ως ιδεολογική κάλυψη της ανοιχτής προτίμησης του Πόπερ για τον καπιταλισμό, την «ανοιχτή κοινωνία», όπως ευφημιστικά την αποκαλεί, και που την προτιμά, αν και, όπως ο ίδιος ομολογεί, «πολλοί άνθρωποι υποφέρουν» σ' αυτήν, χωρίς να κάνει μια αντικειμενική ανάλυση του απάνθρωπου και ανορθολογικού χαρακτήρα αυτής της κοινωνίας. Όμως ο καπιταλισμός δεν μπορεί και δεν πρέπει να είναι η μοίρα της ανθρωπότητας. Με τα φώτα ενός δημιουργικού μαρξισμού και, γενικότερα, της προοδευτικής σκέψης, η ανθρωπότητα μπορεί να δημιουργήσει μια διαφορετική πραγματικότητα.

Σημειώσεις

1. Βλ. Ε. Μπισσάκη, «Η επιστημολογία του Κ. Πόπερ», *Ουτοπία*, τ. 12.
2. Κ. Πόπερ, *Η ανοιχτή κοινωνία και οι εχθροί της*, τ. II, σελ. 411, εκδ. Δωδώνη.
3. Στο ίδιο, σ. 129.
4. Στο ίδιο, σ. 130.
5. Κ. Popper *Misère de l' historicisme*, Paris, Librairie Plon., p. 115.
6. Στο ίδιο, p. 110.
7. Κ. Πόπερ, *Η ανοιχτή κοινωνία και οι εχθροί της*, τ. II, σ. 159.

8. Κ. Μαξ, «Η 18η Μαρτιά του Λουδοβίκου Βοναπάρτη», στη συλλογή, *Διαλεκτικά Έργα*, σ. 282.
9. Κ. Μαξ - Φ. Ένγκελς, *Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος*, σ. 19, εκδ. Σύγχρονη Εποχή.
10. Φ. Ένγκελς, *Λουδοβίκος Φόβερμπαχ και το τέλος της κλασικής γερμανικής φιλοσοφίας*, σ. 66-67, εκδ. Θεμέλιο.
11. Κ. Πόπερ, *Η ανοχή ποινών και οι εχθροί της*, τ. II, σ. 153.
12. Στο ίδιο, τ. I, σ. 259.
13. Στο ίδιο, τ. I, σ. 266.
14. Στο ίδιο, τ. I, σ. 262.

Kazimir Malevich: Τριγωνική συνθεματιστική, 1917-1918